

ԱՅԻՄԱՆ

ՆԵՐՍԻՍԻ ԱՅԻՄԱՆ ՊԱՏՄԱՆԻԹԵԱՆ

(Հարաւնակութիւն և վերջ տես թիւ 11, երես 167 :)

Յիշեցինք վերը Յակոբ վարդապետի ձեռք հայ եկեղեցւոյ մի կանգնիլը . չեմ գիտեր ինչ պատճառաւ որոյն եկեղեցւոյ շինութիւնը տեղւոյն այլազգի բնակչաց աչքին փուշ եղեր էր . որոնք տարին անգամ մի հրամանագիր ու ֆէթիա հանել կուտային հորձանելու համար , և ամեն անգամ կաշառքը իրենց զայրոյթը կ'իջեցնէր , և խաղաղութեամբ զիրենք ետ կը դարձնէր : Բայց եկաւ ժամանակ մի որ կաշառքն ու ջերմ աղաչանք ու արտասուք օտակ չըրին , և եկեղեցին հիմն ի վեր տապալեցաւ Յունաց ազգին զոհ ըլլալով : Ահա տսիկ ինչպէս :

Այլազգի լալէ-լին մէկը հոգի մը զայ մի կը յախշտակէ կը տանի : Յոյն եպիսկոպոսը լուր կուտայ Հայոց , և տղայն աղատելու համար անոնց օգնութիւնը կը խնդրէ իսէր հաւատոյ : Հայոց երեւելիքը քրիստոնէական եղբայրսիրութեամբ կը փութան յօգնութիւն , և յունաց հետ միաբան կերթան դատարան , եւ պօռալով կանչելով վերջապէս տղայն լալէ-լին ձեռքէն կ'ազատեն կ'առնուն : Այս ոխը այլազգեաց սրտին մէջ մնաց անթեղուած կրակին ման , և պատահաւ թի կը տղատէին վրէժխնդիր ըլլալով թէ Յունաց և թէ Հայոց : Դամաւնակէ մի յետոյ առիթն իրենց ներկա յացաւ (1629 ին) : Թլփատութեան հանդէսի մի մէջ , ուր տեղ քանի մի գիւղերէ մորդիկ հրաւիրուած ու ժողոված էին , յափշտակուած հոռի մի տղու յիշատակութիւնը կ'ըլլայ . ամենուն սիրաւ յանկարծ կը բորբոքի , հին ոխերը կ'արթնան , ու միա-

բան ու միախորհուրդ կ'որոշեն մէջերնին քննախնդիր ըլլալու Հայոց և Յունաց : Նոյն միջոցին քննիչ (թէֆթիշի) մի կու գայ հոն շատ զօրքով ու շիտակ հանդէսը եղած տեղը կ'երթայ . հրաւիրեալք տեսնելով զինքը՝ ծայներնին կը բարձրացնեն և կրուկըսին գանգատիլ Յունացմէ , թէ տաճկի տղայն առին ու հայացուցին : Գործքը կրօնքի վերաբերեալ ըլլալուն՝ բաւական էր միմիայն յիշել զայն արքունի պաշտօնէի մի գիւմաց , որ իսկոյն զայրացաւ ի հոգի իւր : Այլազգիք ամենքը միաբան գիւմեցին ի վրէժխնդրութիւն , ձերբակալ ըրին Յունաց գլխաւոր ազգապետը ու կախեցին . նոյն մահաւամբ պիտի դատէին նաև եպիսկոպոսը թէ որ նա քանի մի օր յառաջ վախճանած չըլլար : Յետ այնորիկ կը դառնան քրննիչ գործակալին և Հայոց վերայ կը գանգատին , ըսելով թէ այսչափ ժամանակէն ի վեր է կաշառքով եկեղեցի շինած են առանց տէրութեան հրամանին : Գործակալը թէ եւ առջև անգամ Հայոց հեղութիւնն ու հաւատարմութիւնը ճանչելով՝ հաւանութիւն չէր ցուցնէր անոնց . բայց նոքա այնչափ ամբաստանութիւններ կուտեցին ժողովուրդին վերայ , մինչեւ որ հրաման առին եկեղեցին քակելու : Հոն տեսնելու էր այլազգեաց խառնամբօխ բազմութիւնը , որոնք մորախի նման թափեցան եկեղեցւոյն վերայ . ժամը ցերեկուան ինն էր , մինչեւ մութը կոխելը այն ահագին շէնքը որ 15 դուռ ունէր , կ'ըսէ պատմիչը , իոյերն ալ հետը հաշուելով , զամենքն ալ քակելով կրեցին տարան իրենց առնները , մինչեւ պատերուն մէջի վայտերն իսկ օկսեր էին քակել . և եթէ գիշերը վերայ չը հասնէր՝ քարերն անգամ պիտի կրէ-

ին : Հետեւեալ առաւօտը լուսնա-
լուն երբ կրկին դարձաւ ժողովուր-
դը որ մնացեալ նիւթերն ալ տանին ,
գտաաւորն ու գործակալը մարդ խոր-
կեցին որ չդաշին նիւթերուն և տա-
րածնին ալ ետ բերեն : Բայց եղածն
եղած էր և վրէժխնդրութիւնը իւր
չափը լցած : Մեր պատմիչը Օլաբա-
րիա վարդապետ մի կը յիշէ , որ Թե-
րեւս առաջնորդ էր այն ժամանակ ,
և այլադպեաց յարձակումը բրած մի-
ջոցին եկեղեցւոյ մէջ կը գտնուէր :
Երբ իրեն լուր տուին որ դուրս փախ-
չի , նա չէր հաւատար , մինչեւ որ
հողն ու քարերը գլուխն ի վար տ-
րեցին , այն ժամանակ դբայ , ու
գառն արտասուօք ու եկեղեցւոյն շէ-
միքը վերջին անգամ համբուրելով ,
օրհնեց Մատուծոյ կամքն ու փութաց
գուրս ելաւ :

Հաս օր չանցաւ վերան՝ այլադգ-
եաց մէջէն երեւելի և խղճահար մար-
դիկ տեսնելով տէրութեան անձնա-
նքուէր ու հպատակ ժողովրդեան սրբ-
տին կոկիծը , զղջացին եղածին վե-
րայ , ու իրենց քով կանչելով անոնց
գլխաւորները՝ ցաւակցաբար մխիթա-
րեցին զիրենք , և խոստացան որ Յու-
նաց տառուերիւ եկեղեցիներէն սրն
որ ուղելու ըլլան՝ իրենց տան : Յոյք
լսելով զայս և կռահելով որ այլադգի
երեւելեաց խօսքը ի գլուխ կ'ենէ ,
անմիջապէս հաճութիւն տուին ի-
րենց եկեղեցիներուն մէկը Հայոց
տալու : Բայց համբերեցէք , կ'ըսե-
ին , որպէս զի նոր առաջնորդ մի կար-
գուի , և անոր հրամանաւը արուի :
տախիայ նենգութիւն՝ և ոչ անկեղ-
ծութիւն էր :

Թէ՛ եկեղեցւոյ քահման եւ թէ
Յունաց տուած խոստման լուրը չու-
տով հազորդուեցաւ ի Պօլիս : Այն
միջոցին Վրիգ որ Կամսխեցի հայրե-

նիքէն դառնալով՝ Վալաթիա կը գրա-
նուէր , որուն գրեցին Թէքիրապոլիք
բարբ անցած գէպերը և Յունաց
խոստմունքը : Վրիգ որ վարդապետ ,
որ լաւ կը ճանչնար Յունաց աղգին
բնաւորութիւնը և անոնց խօսքերուն
արժէքը , չհաւատալով երբէք անոնց
ստորագրութեանը , իսկոյն կը գրե-
ի Թէքիրասաղ ու կը պատահիք որ ա-
ռանց ժամանակ անոնքն ալ թող
խնդրեն եկեղեցին , եւ օր օրի չձը-
գեն , որպէս զի չըլլայ թէ այլադգիք
ալ պաղելով դանց բնէն , և Յոյք ի-
րենց խարդախութեամբը Հայոց ե-
րեսին խօսան : Եւս գուշակութիւ-
նը պարապ չեղաւ , վարդապետին գը-
րած նամակը բարձի տակ մնաց , ժա-
մանակ անցաւ և Յոյք ոչ միայն ե-
կեղեցի տալ չուղեցին , այլ եւ ի թիւ
նամութիւն դարձան հանդերձ իրենց
առաջնորդով : Ժողովուրդը շուտօր-
մնաց , մէջերին բարեպաշտ և ժա-
մասէր եղողները միտք բոյն որ ա-
նեցածնին ծախսեն ծախսուորեն և ու-
րիշ երկիր երթան : Իսկ անոնք որ հա-
ւատոյ կողմանէ ցուրտ ու անտա-
բեր էին , եկեղեցւոյ հարկ չէին սե-
պեր , մէկէն հաղիւ աղատեցանք ,
կ'ըսէին , աղօթել ու դողը թող իւր
տանը մէջ աղօթէ : Ասոնց հաճամիտ
քահանայք ալ կային , որոնք դատա-
ւորին կեղծ հրամանը պատճառ բըռ-
նելով՝ թէ իրենք և թէ իրենց նա-
յելով ամեն երէց՝ սկսաւ իւր տանը
մէջ ժողովուրդ հաւքել և եկեղեցւոյ
ամեն խորհուրդը կատարել , աշխար-
հականք առ հասարակ երբ տեսան որ
քրիստոնէութեան վերաբերեալ ա-
մեն խորհուրդ անթերի կը կատար-
ուի , մեզ եկեղեցի պէտք չէ լսելով
խապաւ լուցին :

Վրիգ որ վարդապետ երբ իմացաւ
այս օրոշմունքները ու ժողովրդեան

եկեղեցիէ ձեռնթափ ըլլալը, լաւ
զգալով թէ անոր վախճանը կործա-
նու մն է ազգին և կրօնին, վշտացաւ
իւր սրտին մէջ, և Գրեց երկրորդ
նամակ կէս մի սպառնալեօք և կէս մի
աղաչանքով եւ յուսադրութեամբ,
խոստանալով՝ ստակով եւս օգնել ի-
րենց, և եթէ չբաւեմ կ'ըսէր, գիր-
քերս, գաւազանս, եմբիօրոնս եւ
թագս կը ծախեմ ձեր եկեղեցւոյն
համար: Եւ առ ժամն 20,000 ստակի
գումար մի պատրաստ ցըցուց անոնց,
արքունի դրան ծախուցը համար, և
եթէ անով յոյս մի ծագելու ըլլայ,
խօսք կու տար ուրիշ ստակ ալ ճարե-
լու: Եւ սաստիկ պատուիրանաւ կը
զգուշացընէր զիրենք տներու մէջ ա-
ղօթելէ ետ կենալու, և ուրիշ խոր-
հուրդները գաղթեցընելու բաց ի հա-
ղորդութենէ, որպէս զի ժողովուր-
դը անհոգ չնստի և հակառակորդաց
ալ բերանը լեզու չարուի: Եւսկէ ի
զատ հրաման ըրաւ, որ քանի մի քա-
հանայ և քանի մի բանիբուռ աշխար-
հականներ գան ի Պօլիս սոյն գործիս
համար: Երբ եկան ասոնք, խոստաց-
եալ 20,000 ստակը ձեռուրնին տն-
լով իրկեց զանոնք տէրութեան գըռ-
ները գործ տեսնելու, և ինքը իւր
ձեռնասուն աշակերտը տէր Վասպար
քահանայն՝ որ քաջ հեղինախօս էր,
Յունաց Պատրիարքին մօտ յուզա-
րէց, որու քով կը գտնուէր բաղդա-
վին նաեւ Հերակլիոյ յոյն մետրապօ-
լիտը, որու իշխանութեան տակն էր
Թէքիրտաղու վիճակը: Տէր Վաս-
պար իւր ճարտար և յունախօս լեզ-
ուովը եղած անցքերը պարագայիւք
պատմելով՝ այն աստիճան ազգեցու-
թիւն ըրաւ անոնց սրտին, մինչեւ
զերկուսն եւս համոզելով՝ իրենց ա-
զատ կամօքը մէկ մէկ ձեռագիր տը-
ւին եկեղեցին տալու, և այս բանիս

համար 5000 ստակ տուաւ Յու-
նաց Պատրիարքարանին իբրեւ ծախք,
իսկ մետրապօլիտը ամենեւին ստակ
մի չընդունեց: Ուրախութեամբ եւ
գարձաւ տէր Վասպար հետն ունե-
լով երկու ինքնագիր յետկարները,
որոնք եղան իբրեւ հիմն եկեղեցւոյ
ստացման:

Յետ այնորիկ Ռ-Ֆիլիին քով գնա-
ցին հրաման ինդրելու, բայց նա
մերժեց զիրենք, և չուզեց հաստա-
տութիւն տալ գործքին, ըսելով՝ թէ
եկեղեցւոյ հրաման տալը մեզք է,
Եւսկէ յոյսերին կտրած՝ մօտեցան Ռէ-
ճապ փաշային քով. նա ալ նոյն պա-
տասխանը տուած էր, բայց քաղցր
գէմքով, և խնդրած էր իրենցմէ որ
Յունաց Պատրիարքէն գիր բերեն և
ըստ նորա գրոյն՝ հրամանագիր տայ:

Պատրիարքին և մետրապօլիտին նա-
մակները՝ զոր քովերնին ունէին, ան-
միջապէս Վաշային կը ներկայացընեն,
զոր տեսնելով կը հրամայէ իսկոյն՝ որ
հրամանագիրն ու հրավարտակը տրուի
իրենց: Ուրախութեամբ կ'առնու-
նանոնք ու կը փութան ի Թէքիրտաղ
ի գործ դնելու յոյն Պատրիարքին ու
տէրութեան հրամանը: Յոյնք և ի-
րենց առաջնորդը Պատրիարքին եւ
մետրապօլիտին գրութիւններն ընդու-
նելով՝ վար կը դնեն և չեն ուզեր տալ
եկեղեցին: Երբէս թէիզը բարկանա-
լով եպիսկոպոսին վերայ, ու սպառնա-
լով անոնց եկեղեցին ալ քակել տալ,
ինչպէս որ Յունաց պատճառաւ Հա-
յոցը քակուած էր, կ'երթայ շիտակ
տեղւոյն կառավարութեան բողոք ը-
նելու: Եպիսկոպոսը վախնալով՝ Ներ-
սէօի սպառնալիքէն, և խելքը կտրե-
լով որ յիմարութիւն է ներհակիլ թէ
Պատրիարքին կամացն և թէ տէրու-
թեան հրամանին, կանչել կու տայ
զ'Ներսէսը, փշտորմալճի Փանոսն ու

տէր Աստուածատու քահանայն, ու
կը խոստանայ անոնց եկեղեցին տա-
լու, ու կը յայտնէ՝ թէ չտալուն պատ-
ճառը իւր ազգէն վախճալուն էր :
Վասն որոյ Հայք կը խոստանան բեռ-
մի ստակ հատուցանելու ազգին : Եւ
քառասուն դահեկան ալ իրեն եպիս-
կոպոսին կու տան : Ասոր վերայ սի-
րով կը հանէ Պատրիարքին ու մեռ-
րապորտին թղթերը իրենց կը յանձ-
նէ, և ինքն ալ քանի մի գլխաւոր
մարդոց, քահանայից ու ժողովրդոց
համահաճութեամբ ձեռագիր կու
տայ մեծ երդու մտերով՝ որ տուածնին
տուած է առանց հակառակութեան
և հաստատուն կերպով : Եւ եկեղեց-
ւոյ բանալին եւս կու տայ երկու (Յոյն
աբեղայից, որ երթան բանան դուռը
ու զիրենք ներս մտցնեն ու բանա-
լիններն ալ անոնց յանձնեն : Կը խրա-
տէ եւս զՀայերն որ ներս մտնելուն
անմիջապէս պատարագ մատուցանեն,
որ յունաց ռամիկ ժողովուրդը դադ-
րին ու խռովութիւն մի չհանեն, վա-
սըն զի իւր ազգը, կը յաւելու նա,
Հայոց ձեռք պատարագ մատուց-
ուիլը տեսնելով՝ ալ հոն չեն մօտե-
նար (1) :

Յոյնք դադարեցին իսպառ, եւ
սէրն ու խաղաղութիւնը յաջորդեց
երկու քրիստոնեայ ազգաց մէջ, եւ
Հայք բացարձակ տէր եղան իրենց
ստացուածքին : Եւ եկեղեցւոյ հետ
մէկ տեղ ժողովրդեան բարապաշտու-
թիւնն ալ սկսաւ նորէն ծաղկիլ : Սա-

կայն շատ սուղի նստաւ իրենց եկե-
ղեցւոյ ստացումը : Միայն հրովարտա-
կը դատարանի արձանագրութեանց
մէջ անցընել տալու համար 80 հա-
զար ստակ տուին դատաւորին : Քիչ
օրէն նա իւր պաշտօնէն զրկուելով,
անոր յաջորդը կրկին 7000 ստակ պա-
հանջեց առաւ, այնպէս որ թէ հոն
ի թէքիրտաղ և թէ ի Պօլիս եղած ծա-
խուց բոլոր գումարը կը հասնի չորս
բեռ ստակի : Որու մէկ բեռն ու 15
հազար ստակն ինքը Գրիգոր վարդա-
պետ կը հատուցանէ, մնացեալը թէ-
քիրտաղցիք, Ադրիանուպօլսեցիք, Կ.
Պօլսեցիք ու Կամախեցիք կը հանգա-
նակեն : Յունաց տուած և կամ լաւ
եւս է ասել՝ ծախած եկեղեցւոյն տե-
ղը խիստ փոքր էր ու շէնքը հին,
բայց քիչ ժամանակէն յետոյ բակին
մէջն եղած հոռմի տունն ալ ծախու
առնելով ընդարձակուեցաւ, և եկե-
ղեցին ալ փլշելով նորէն շինուեցաւ
հանդերձ խցերով ու առանձին յար-
կերով : Այսպէս թէքիրտաղցիք շատ
նեղութիւններով ու ստակէ թափ-
թափելով հազիւ թէ եկեղեցւոյ մի
տէր եղան իրենց նոր հայրենեացը
մէջ : Կերեւի որ թէ տաճկաց և թէ
յունաց տուած այնչափ նեղութեանց
սիրով համբերելին պատրաստեց ի-
րենց գեղեցիկ ապագայ մի և պայ-
ծառութիւն այնպիսի եկեղեցւոյ, որ
տարուէ տարի խուռն բազմութիւն
հաւատացելոց կը քաջէ դէպ իրեն .
և վառ կը սլահէ իւր մէջը ճշմարիտ
քրիստոնէութեան ոգին ու բարե-
պաշտութեան եռանդը : Եւ թէ ներե-
լի է մեղձ կը մաղթեմք, որ Գրիգոր
վարդապետի ազգասիրութեան անձն-
ուրացութեան և աստուածաշնորհ-
ութեան ոգին հանգիցէ իբրեւ Լիզիայի
ոգին՝ իրեն յաջորդացը վերայ ալ նա
իբրեւ իւր քաղաքակիցքը գրգայ գուր-

(1) Սուրբ Երուսաղէմի Եունաց միաբանութիւնը
կերեւի թէ այս մղեւանդութիւնը չունի, ապա թէ
ոչ՝ քրիստոսի սուրբ Գերեզմանը, ճննդեան սուրբ
Ասրը, սուրբ Աստուածածնի Գերեզմանը, ուր տեղ
ամեն օր Հայ վարդապետաց ձեռք պատարագ կը
մատուցուի, կը պարտաւորին հեռանալ այն տեղե-
րէն, և թողուլ զանոնք իսպառ : Հայոց ձեռքը, բաց
ի սուրբ Գերեզմանէն քրիստոսի, ուր տեղ լատինք
ալ կը պատարագեն :

գուրոյ անոնց վերայ, ասոնք ալ իբրեւ հովիւ յԱստուծոյ յանձնեալ ժողովոցոյ վերայ հայրաբար խնամելով ուսմանորդին զանոնք յուսումն ճշմարիտ կրօնի, բարուց և քաղաքաւորութեան: Վանդի անցաւ այն նեղութեան և աններողութեան գործերը, և հիմա շնորհիւ բարեխնամ տէրութեան կը վայելէ մի քանի տարի մէջ կը պարտաւորին թէ աշխարհական եւ թէ հոգեւոր գլխիք եւ գլխաւորք մզկիտ և ժողովոցեան բարեկրթութեան հսկել և գէպ ի բուստարդութիւն զանոնք առաջնորդել, յորում կը կայանայ ճշմարիտ կրօնին ու բարոյականին ուսումը:

ՊԵՏԱԿԱՆ

Ստորագրութեան ուղեւորութեան Տ. Գրիգորի Եղեայակի Պապիւսի Ս. Արքեպիսկոպոսի յայտարարութիւնը:

(Տես թիւ 8, էրես 141):

Եւ ի սոյն օրն արքայական խնդիրներէն ել արտաքս, և ի մարտի տասներեք Վէզիրն մեծ ալայի եւ ի Ստամպուլ գնալ ի պատեւրազմ ի վերայ Նիմեդու, և յԱնաթոլի որդւոյ կիրակեկին եկաք ի սուրբ Աստուածածնի եկեղեցին, և խորհուրդ աւարարք, և մարդ յղեցաք առ Ֆռանկօրդի Վլէն, զի զմեր բանն հոգացէ. և յօր դարնանամոխ եկաք ի սուրբ Վէորդայ եկեղեցին: Եւ ի թուին ՌճՁԵ (1738) ամին յապրիլ երկրորդ օրն զսուրբ Օտտիկն անդ ի սուրբ Վէորդայ եկեղեցին տօնե-

ցաք: Ի սոյն ամսոյ քսանեւ չորս գնաւ ցաք յԱսիուտար զսուրբ տօն Համբարձմանն Քրիստոսի և զՀոգւոյն Աստուծոյ գալստեանն անդ կատարեցաք. և ի յունիսի չորս ի սուրբ Աստուածածնի եկեղեցին եկաք: Եւ զկնի ու թաւուր եկաք յԱսիուտար զՎարդաւառի տօնն անդ տօնելով: Յօգոստոսի եօթն կրկին ի Վ. Աստուածածնի եկեղեցին եկաք վասն սունին և վասն ուխտաւորացն նաւին. որ և զկնի Վերախիտման տօնի Սօրն Աստուծոյ յօգոստոսի քսանեւ մէկ յերկուշաբթի օրն ի տասն ժամուցերեկին Աստուծով ել ուխտաւորաց նաւն յԱնգլի գնէն (Վաւաքաւու) և գնաց: Աստուած բարի ճանապարհ տացէ: Եւ ի նոյն ամսոյ քսաներկու օրն եկաք յԱսիուտար ի վանքն մեր: Եւ ի վերայ հնոյ երեք բաժին խաղողոյ այգեաց զոր ունէաք մերձ յարակից նորա երեք բաժին այլ մեծաւ ջանիւ գնեցաք և խաւնեցաք ի միմեանս, որ մեծացաւ, և ի ներքոյ օպայիցն նոր գինետուն շինել տուաք, զի առաջինն փոքր էր. և ի ճապաղի առջեւն զալարըմ տուաք առնել. և ի մէջ պաշտօնին ամառան նբութելոյ տեղ, և այլ պատշաճաւոր շինուածք եղեւ: Եւ թէպէտ Լըուսաղէմայ վանք ասէին, սակայն տեղի սուրբ պատարագի ոչ գոյր. վասն որոյ ի հիւսիսակողմն օպայ մի ի վերայ գետնոյ տուաք շինել և սեղան կանգնեցուցաք, և գաղտ ի գիշերի օծի յանուն Աստուծոյ և մեծի առաքելոյն սրբոյն Յակոբայ որդւոյն Օլբրեգեայ, և ի վերայ անարժանս զՔրիստոս պատարագեցի, Տէրն հաստատուն պահեցէ, ամէն:

Եւ և ի սուրբ Աստուածածնի եկեղեցին Ստամպուլ սուրբ Լըուսաղէմայ տեղի իջեալն ոչ գոյր: